

TWEE BRONSTIJDGRAFHEUVELS EN ENIGE GRAVEN UIT DE MEROVINGISCHE TIJD TE CASTEREN, (GEMEENTE HOOGELOON C.A.)

Van 14 tot 23 September 1953 werd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, te Casteren een onderzoek ingesteld naar een tweetal grafheuvels, die reeds omstreeks 1910 aan ontginning ten offer waren gevallen.

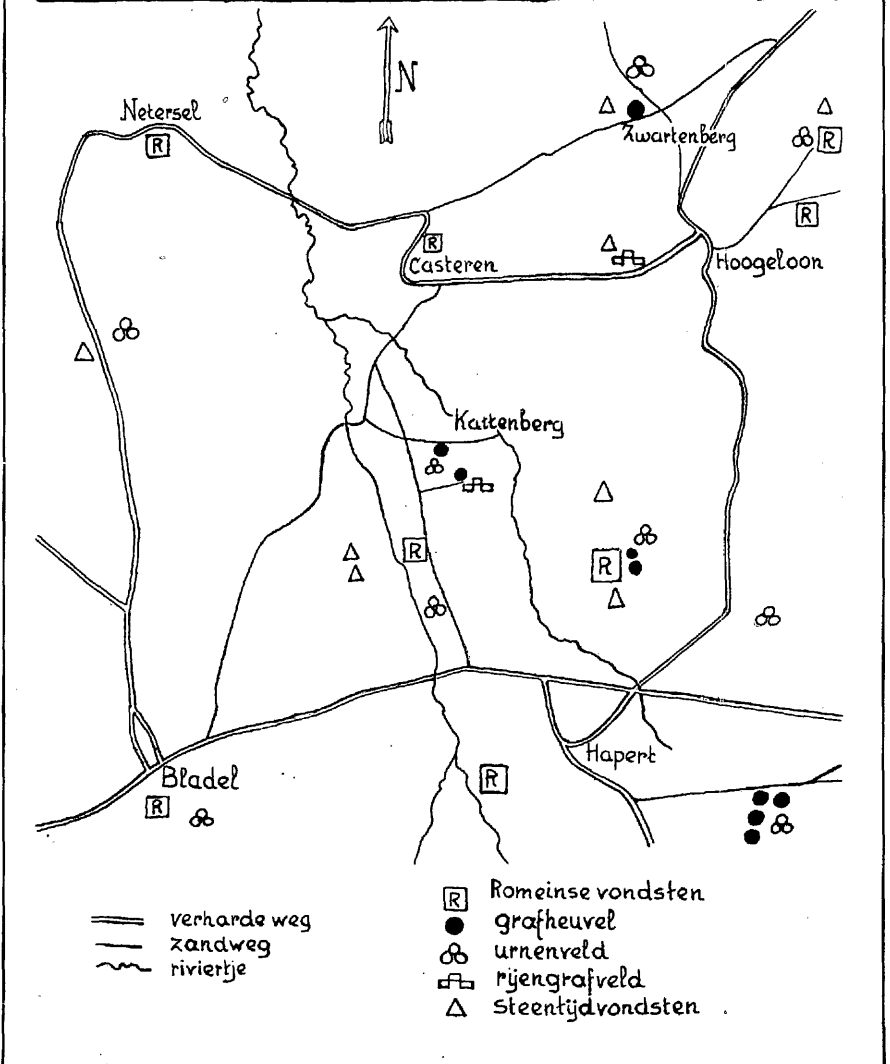
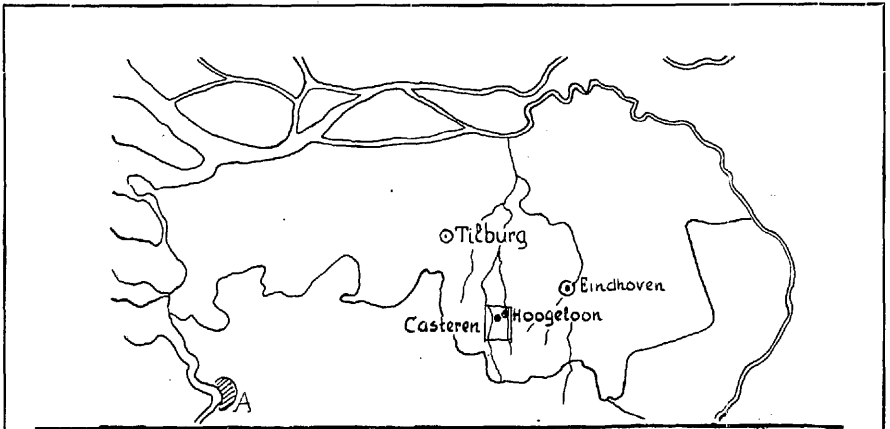
De plaats van een dezer heuvels werd in het voorjaar van 1953 tijdens een klein proefonderzoek vastgesteld, waarbij een summier overzicht werd verkregen over de randconstructies van deze grafheuvel (Zie Br. Heem, V (1953) bl. 54).

Deze grafheuvel genaamd de „Kattenberg”¹⁾ is gelegen links van de weg, die Casteren met Hapert verbindt, op een perceel bouwland dat in eigendom toebehoort aan G. van Gompel te Casteren en dat wordt gehuurd door C. Verbaant eveneens te Casteren. Beiden gaven welwillend toestemming voor een nader onderzoek.

In grote lijnen kwam deze systematische opgraving het voorlopig onderzoek van begin 1953 bevestigen. Alleen werd het aantal gevonden bodemsporen nog aanzienlijk uitgebreid, zodat een duidelijker beeld van de samenstelling van deze grafheuvel werd verkregen. Zo bleek o.a. dat binnen de reeds vroeger geconstateerde ringsloot (diameter ruim 10 m.) zich nog negen paalgaten bevonden. Vier palen hebben de omtrek van de heuvel gemarkeerd en staan onmiddellijk tegen de binnenrand van de ringsloot. De overige vijf, waarbij we misschien nog aan een zesde moeten denken, (waarvan de vermoedelijke plaats echter door een recente ingraving was verstoord) vormen een rechthoekig vlak. Een dergelijke paalzetting van vier of meer palen in het centrum van de heuvel werd reeds dikwijls geconstateerd. Men mag hier denken aan een soort dodenhuisje, dat voor het opwerpen van de grafheuvel een functie vervulde bij de rituele plechtigheden die aan de eigenlijke begrafenis voorafgingen.²⁾

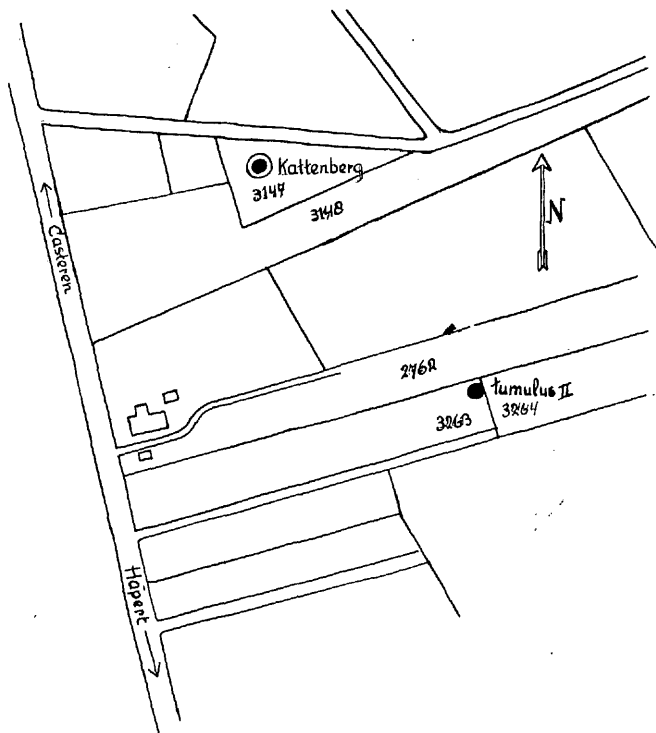
1) De Kattenberg was tot in verre omtrek bekend als plaats, waar 's nachts de heksen, als katten vermomd, hun „avondspel” kwamen vieren. Dergelijke verhalen zijn aan zeer veel grafheuvels uit de bronstijd verbonden.

2) W. GLASBERGEN, Barrow Excavations in the Eight Beatitudes. Groningen 1954, Part. I bl. 142—149.

Van het graf zelf kon niets worden teruggevonden. Afgezien van het feit dat een konijnenhol het centrum verstoorde, moet de afwezigheid van grafsporen toch hoofdzakelijk toegeschreven worden aan het te diepe afgraven van het heuvellichaam tijdens de ontginning van het perceel in 1910. Bij het verdere onderzoek van de grafheuvel bleek namelijk, dat de heuvel aanmerkelijk dieper was afgegraven dan het oude oppervlak, zodat zelfs de paalsporen vooral aan de Zuid-Westzijde bijna alle verdwenen waren.

Een der paalgaten binnen de ringsloot bevatte op de bodem crematie-

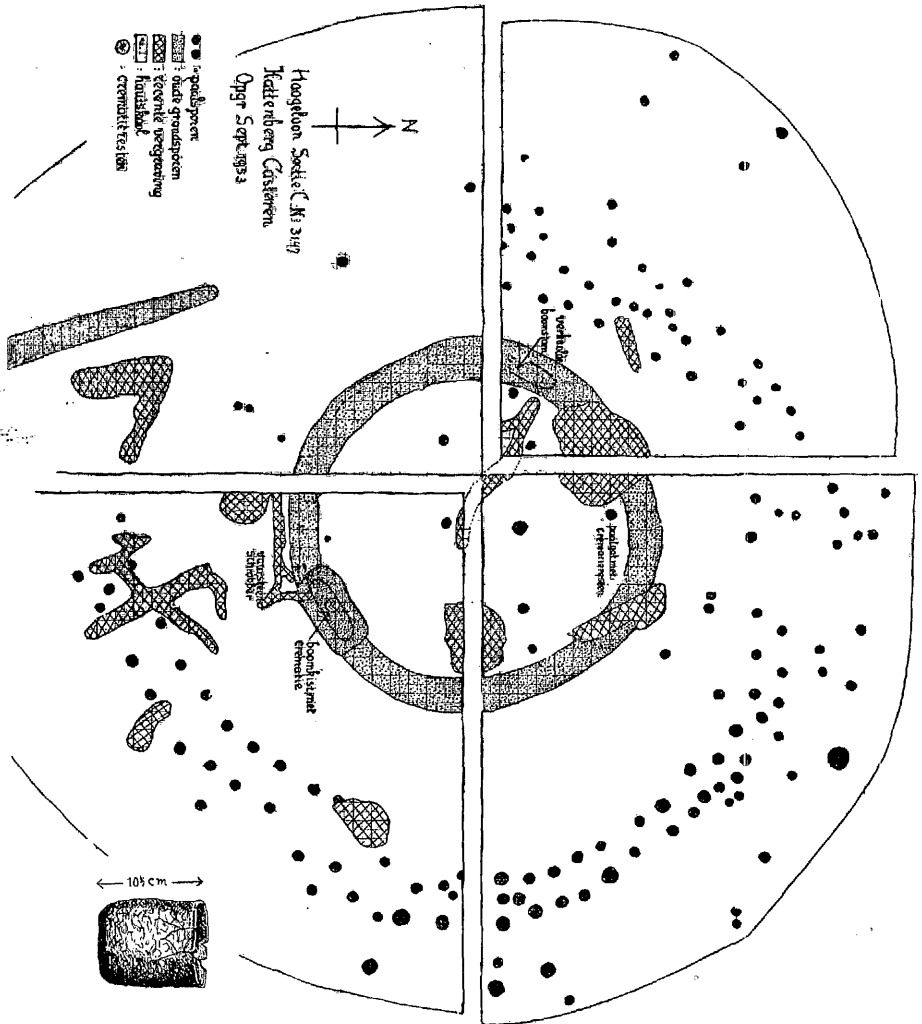

resten, waarop een sterk verkooldde paal was geplaatst. De aanwezigheid van crematierechten in paalgaten werd reeds dikwijls geconstateerd. Waarschijnlijk sporen van een offer tijdens de oprichting van de grafheuvel.

In het zuidelijk gedeelte was in de ringsloot een plaatselijke verbreding te zien, die bij verder afschaven een grafkuil bleek te zijn waarin een boomkist. De randen van deze twee meter lange, met vuur uitgeholde boomstam waren duidelijk in de grafkuil zichtbaar. Deze zeer grote kist bevatte in het centrum een compacte kluit crematierechten, die waarschijnlijk eens in een geweven zakje of in een dierenhuid waren verpakt. Naast dit graf werd op de bodem van de ringsloot een prachtig bewerkte vuurstenen

klingschrabber gevonden, die daar tijdens de opbouw van de oudste heuvelperiode terecht gekomen moet zijn.

Ook aan de westzijde scheen in de ringsloot een boomkistgrafje te voorschijn te zullen komen. Het bevatte echter geen crematieresten en de ver-

koolde randen zijn vermoedelijk niets anders dan de buitenkant van een half verbrande boomstam.

Misschien mogen we deze boomstam zelfs in verband brengen met het ter plaatse aanwezige paalgat, dat daar aan de binnenzijde van de ringsloot werd geconstateerd. Het afgebroken bovendee van deze paal kan best hier in de ringsloot zijn terecht gekomen.

Op een flinke afstand buiten de ringsloot kon de reeds in het voorjaar geconstateerde dubbele paalkrans nu geheel worden ontgraven. In het zuidwestelijk gedeelte werden slechts weinig sporen van paalgaten aangetroffen. Bij het maken van doorsneden dezer paalgaten bleek al spoedig dat de oorzaak hiervan gelegen was in het te diep afgraven van het heuvellichaam. De diepte der paalgaten werd naar het Zuid-Westen steeds geringer, zodat tenslotte slechts een klein donker vlekje nog de vermoedelijke plaats van een paal kon aangeven. In de sterk doorwortelde grond van het Zuid-West kwadrant was het onmogelijk om aan de hand van deze vlekjes de plaats van paalgaten vast te stellen, terwijl verder afschaven met het oog op de geringe diepte niet mogelijk was.

Ook buiten de dubbele paalkrans kwamen op onregelmatige afstanden nog paalgaten te voorschijn. Voor zover zij te herkennen waren, liet hun willekeurige plaatsing niet toe om enig systeem in deze buitenste paalkrans te ontdekken.

Een merkwaardige grondverkleuring werd zichtbaar in het Zuid-West kwadrant, namelijk een naar het Zuiden toe breder wordende greppel. Door het groot aantal aan de oppervlakte gevonden urnscherven was de eerste gedachte aan een kringgreppel en wel in de vorm van de zogenaamde „lange bedden”. Bij het verder nagraven van deze greppel kon de juiste betekenis echter niet worden achterhaald. Zij zette zich voort tot in het naast gelegen perceel, ongeveer vijftig meter verder, waar het onderzoek werd gestaakt. Misschien mogen wij hier denken aan een oud voetpad, dat niet per se prachistorisch behoeft te zijn.

Een proefsleuf in het westelijk aansluitend perceel had tot doel het opsporen van kringgreppels vanwege het groot aantal aan de oppervlakte gevonden urnscherven. Behalve nog meer schervenmateriaal werden echter geen sporen van een urnenveld ontdekt. Waarschijnlijk werd ook hier de grond te diep afgegraven. De eigenaar vertelde, dat daar vóór 1910 een flinke hoogte had gelegen, genaamd de „Eresberg”. Tijdens de ontginning werden zowel hier als op de Kattenberg verscheidene urnen uitgegraven. ³⁾

Samenvattend komt men tot de conclusie, dat de Kattenberg in minstens twee perioden werd opgeworpen. De oudste die met ringsloot en paalzetting daarbinnen. Vermoedelijk zal deze gerekend kunnen worden tot einde steentijd of begin bronstijd. Grondmonsters uit de bodem van de ringsloot kunnen hiervoor het bewijsmateriaal leveren.

De aanwezigheid van een vuurstenen klingschrabber geeft hiervoor

3) Een hier gevonden urntje staat afgebeeld in Catalogus 1917 van HOLWERDA en SMIT. Het werd door de Veldhovense onderwijzer C. Rijken aan het Prov. Museum te 's Hertogenbosch opgezonden. Samen met onderwijzer Lauwers te Esbeek heeft Rijken hier reeds vóór 1910 enkele urnen uitgegraven. Bij de ontginning in 1910 werden de urnen afgestaan aan enige toevallig aanwezige marechaussees uit Bladel.

eveneens een aanwijzing, maar kan niet als bewijs dienen, omdat deze tijdens de opbouw van de heuvel toevalligerwijs met de vergraven grond in de ringsloot terecht gekomen kan zijn. Tijdens de middenbronstijd of iets later werd de heuvel opgehoogd en uitgebreid bij gelegenheid van een nieuwe begraving (waarschijnlijk het graf dat in de ringsloot werd aangetroffen.) De crematieresten in een veel te grote boomkist wijzen op de overgang van lijkbegroving naar lijkverbranding. Bij deze gelegenheid werd de heuvel omgeven door een dubbele paalkrans (diameter \pm 20 m.) Uit de talrijke urnscherven en de vroeger gevonden urnen blijkt, dat de heuvel ook tijdens de ijzertijd nog als begraafplaats werd gebruikt.

Tumulus II.

De tweede grafheuvel, tijdens dezelfde opgravingscampagne onderzocht, is bijna 300 m Z.O. van de Kattenberg gelegen op een perceel bouwland, dat eigendom is van G. Dirks te Casteren. Ook hier gaf de eigenaar gaarne zijn toestemming voor het onderzoek. Evenals de Kattenberg was ook deze heuvel reeds jaren geleden afgegraven, tegelijk met drie of vier andere die in de onmiddellijke omgeving hadden gelegen, maar thans op de begroeide akkers niet terug te vinden waren.

Slechts een vage verkleuring van de grond gaf de plaats aan, waar mogelijk eens een grafheuvel kon gelegen hebben. Na afgraving van de 30 cm dikke laag zwarte grond bleek, dat op de juiste plaats was gezocht, want bij het afschaven werden al spoedig enige paalgaten zichtbaar. Gaf deze vondst al veel voldoening, nog groter was de verrassing toen in het centrum zes grafkuilen zichtbaar werden, waarvan een viertal onwillekeurig associaties opriep met een rijengrafveld.

De nauwkeurige oriëntering evenals de veel donkerder vulling dan de twee andere graven wezen in de richting van Merovingische graven. Meer zekerheid werd verkregen, toen bij verder afschaven ook de kistwanden met hun rechthoekige vorm zichtbaar werden. Het overtuigend bewijs leverde tenslotte een tweetal ijzeren dolken, waarvan een 'n lengte van ongeveer 15 cm had. Voor de deskundigen was de vondst nu veel sensationeler dan voor de toevallige toeschouwers, want de eersten zullen zeker geen Merovingische graven in een bronstijdheuvel verwachten. ⁴⁾

Wat de eigenlijke bronstijd-heuvel betreft: deze bestond uit twee graven

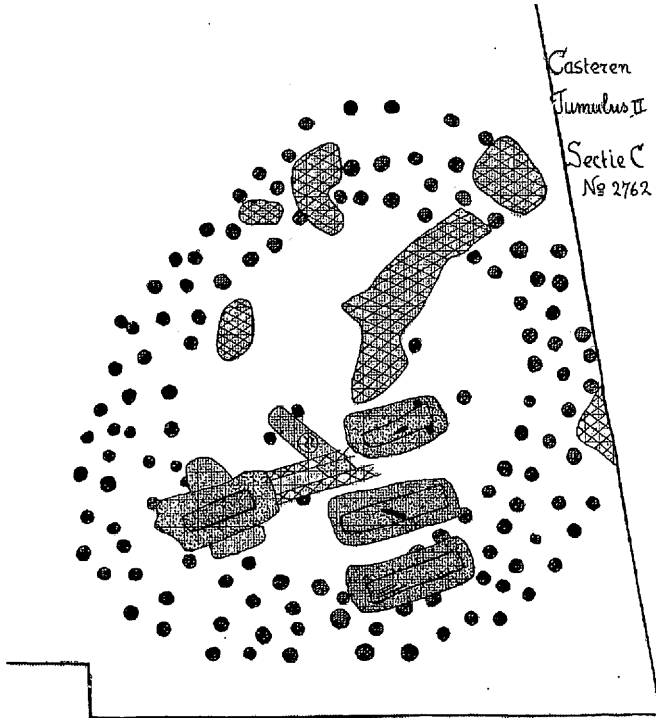
4) Het voorkomen van Merovingische graven in een veel oudere begraafplaats is o.a. nog bekend uit:

- a) een grafheuvel (of terp) te Termunten, waarin naast een groot aantal urnen ook talrijke Merovingische sieraden en een slagzwaard werden aangetroffen. (WESTENDORP, Antiquiteiten. Deel I bl. 3 enz.)
- b) te Odoorn-Heuvel met steenkranen en veel nabijzettingen. De jongste zelfs uit de negende eeuw na Chr. (BURSCH, De Westerse Mens ontdekt zijn wereld. bl. 124.)

Tenslotte treft men wel eens grafheuvels aan, die later als galgenberg werden gebruikt. Het lichaam van de veroordeelde werd dan soms onder de galg begraven.

met crematieresten. De heuvel was omgeven door twee dubbele, niet-concentrische paalkransen die elkaar doorsneden.

Het graf dat het meest centraal was gelegen, is waarschijnlijk het oudste. Het is iets smaller dan het tweede meer westelijk gelegen graf, waar een Merovingisch graf kruiselings overheen lag. Na voorzichtig afschaven van dit laatste tot op de bodem bleek het bronstijdgraf nog in zijn geheel aanwezig, zonder dat de bijzetting door die latere begraving was gestoord. Deze bijzetting in de vorm van crematieresten lag als een bolvormig pakket in

het midden van de grafkuil evenals bij het andere graf. Zoals bij de Kattenberg kwamen ook hier vijf palen voor de dag, die in het centrum de plaats van het zogenaamde dodenhuisje aanwijzen. Bij de opbouw van de heuvel heeft men ongetwijfeld met deze palen rekening gehouden, want niet het graf maar deze rechthoek van palen vormt het centrum van de paalkrans.

Bij het verwijderen der Merovingische graven bleek, dat de hierdoor onderbroken palenrij onder deze graven weer zichtbaar werd. Geen der palen van de dubbele palissade raakten elkaar. Beide dubbele paalkransen liepen soms door elkaar en werden op verscheidene plaatsen gestoord door recente ingravingen. Op het eerste gezicht lijkt het niet mogelijk uit te

maken, welk graf en welke paalkrans het oudste is. Ongetwijfeld stammen beide uit de late bronstijd, maar een klein verschil in ouderdom is bij nauwkeurig toezien toch te achterhalen. Het brede (westelijke) bronstijdgraf, waar een Merovingisch graf kruiselings overheen ligt, is het jongste. Het doorsnijdt namelijk duidelijk een der paalgaten van de binnensse palissade, zodat dit graf gegraven is, toen deze palen reeds geheel waren vergaan. Er zal dus minstens met een tussenruimte van 25 jaar rekening gehouden moeten worden. Het smalle centrale graf is met de binnenste paalkrans dus het oudste en het brede aan de rand gelegen graf, vormt met de buitenste paalkrans een tweede periode.

Van de Merovingische graven is door het gering aantal vondsten geen juiste datering te geven, zodat men tevreden moet zijn met de vage aanduiding: vijfde, zesde of zevende eeuw.

Opgemerkt dient te worden, dat dit reeds het derde Merovingische grafveld is in de gemeente Hoogeloon c.a. Ook in andere dorpen van de Kempen zal men met vondsten uit die tijd rekening moeten houden.

Het uitdiepen der Merovingische graven gebeurde zoals steeds zeer voorzichtig, door het afschaven van telkens zeer dunne laagjes. De soms zeer kleine kralen van een halssnoer of andere kleine voorwerpen kunnen anders gemakkelijk aan de aandacht ontsnappen. Behalve de twee genoemde ijzeren voorwerpen werd echter niets bijzonders aangetroffen. Bij een der graven werd een klein dwarsbalkje geconstateerd, zodra het zand tot onder de bodem van de kist was afgeschaafd. Deze dwarsbalkjes onder de kist worden in rijengrafvelden herhaaldelijk aangetroffen en dienden om de lijk kist er op te zetten, zodat er tussen kist en grafbodem nog een smalle ruimte overbleef. Hierdoor konden de touwen, waarmee de kist omlaag gelaten was, weer gemakkelijk weggetrokken worden.

Een andere aardige bijzonderheid was te zien, zodra de zwarte vulling van de grafkuil grotendeels was verdwenen. In de vaste gele zandgrond was hier en daar nog een zwarte vlek waarneembaar, waar de schop der grafmakers iets dieper was doorgedrongen. Het interessante is, dat hierdoor vorm en afmeting van de schop bij benadering is vast te stellen. De bewoners uit die tijd bleken smalle iets hol staande schopjes te hebben gebruikt van ongeveer 14 cm breedte.

Algemene conclusies.

De bewoners die gedurende de bronstijd hier hun grafheuvels bouwden, hadden een ideaal terrein uitgekozen. De hoge zandrug tussen twee riviertjes was zeer geschikt voor hun primitieve landbouwmethoden. De riviertjes en een uitgestrekt ven dat vroeger tussen de grafheuvels en het oostelijk stroompje was gelegen, leverde waarschijnlijk rijkelijk vis op.

Zeer zeker hebben zij voortdurend in contact gestaan met andere neder-

zettingen, die betrekkelijk dichtbij lagen, zoals noordelijk en oostelijk van Hapert, noordelijk van Hoogeloon en ook verder met de bronstijdbewoners die in Hooge-Mierde, Bladel, Eersel, Knegsel, Riethoven en Oerle hun grafheuvels bouwden.

Het type grafheuvel, met gevarieerde randconstructie en paalsporen in het centrum past volkomen in het beeld der grafheuveltypen die de opgravingen elders in de Kempen hebben opgeleverd. 5)

Hoewel slechts twee van de 5 à 6 grafheuvels werden onderzocht, blijkt toch reeds, dat de bevolking gedurende de bronstijd hier voortdurend heeft gewoond. De westelijk van het riviertje de Grote Beerze gevonden stenen bijlen kunnen van deze bevolkingsgroep afkomstig zijn.

De wigvormige strook grond tussen de twee riviertjes heeft ook gedurende de ijzertijd nog een voortdurende bevolking gekend, wat de talrijke gevonden urnscherven bewijzen, evenals de urnvondsten meer zuidelijk, dicht bij de provinciale weg Hapert—Bladel.

Ook gedurende de Romeinse tijd werd dit terrein uitgekozen als plaats van vestiging. Talrijke fragmenten van Romeinse dakpannen en ander Romeins puin en aardewerk bewijzen, dat hier in de eerste eeuwen onzer jaartelling een gebouw heeft gestaan, dat zo al geen Romeinse villa of versterking, dan toch met Romeins materiaal werd gebouwd. De rijke vondst van 2598 Romeinse munten doet vermoeden, dat de bewoners in de eerste helft van de vijfde eeuw zijn gevlucht na hun geldelijk bezit in een (nog gedeeltelijk geconserveerd) linnen zakje in de grond te hebben begraven. 6)

Of deze vlucht verband houdt met een invasie van vreemde (Germaanse) bevolking, is natuurlijk niet uit te maken. Wel is het een feit, dat deze Germanen reeds betrekkelijk kort daarna een nederzetting in dit gebied bezaten en vier hunder doden, waarschijnlijk zonder dit te weten, in een oude bronstijdgrafheuvel hebben begraven. De ijzeren dolken die zeer sterk waren ingeroest, kunnen misschien na schoonmaak nog een juiste datering mogelijk maken.

De heksen- en spookverhalen aan Kattenberg en urnenveld verbonden maken aannemelijk, dat ook later een contennuë bevolking aanwezig is geweest, die verhalen over het oude grafritueel uit de bronstijd in een verbasterde vorm als kattendansen of „avondspel” der heksen tot in de tegenwoordige tijd heeft doen voortleven.

GERRIT BEEEX.

5) W. GLASBERGEN, o.c. Part. I bl. 17 en 142.

6) Brabantia I (1952) bl. 18 enz.